

Протојереј Радомир В. Поповић

ЕПИСКОП ЈЕВСЕВИЈЕ КЕСАРИЈСКИ О ЦАРУ КОНСТАНТИНУ ВЕЛИКОМ

Јевсевије епископ Кесарије у Палестини сматра се за утемељивача политичке теологије на Истоку. Био је, како многи мисле, под снажним утицајем класичних античких историчара и мислилаца. Под његовим утицајем утемељено је схватање надахнуто хришћанском вером да је овоземаљска држава - земаљско царство, одраз или рефлексција Царства Небеског. Бог на небу влада и целом васељеном. Слично, на земљи чини хришћански цар, у овом случају цар Константин Велики. Константин је покоравао варварске народе и приводио их, не само у састав Римске државе, већ их је християнизовао и приводио вечном Царству Божијем. Тако је он испуњавао, у ствари, Божија обећања дата патријарху Аврааму још у Старом завету, да ће Авраам бити отац многих народа. За разлику од Августина на Западу, Јевсевије Кесаријски говори о свеобухватном царству хришћанском на земљи. Августин на Западу пише, што је имало утицаја на потоњу историју западне Европе, о два царства, односно о два града: о небеском граду, с једне стране, и о царству на земљи (*De civitate Dei*), као о два одвојена царства. Јевсевије, с друге стране говори о јединственом Царству, не о два посебна, одвојена друштва - Цркви и хришћанској држави, већ о једној вери, једном цару, јединственој Цркви и држави, о Царству Божијем у времену и вечности, истовремено. Овакав став се одразио на византијску политичку идеологију, која се разликовала од западне концепције и схватања државе и друштва уопште.

Како Јевсевије Кесаријски види противнике хришћанства, његове савременике, царе Диоклецијана и Максимилијана, кесара Галерија, Ликинија? Сви наведени цареви су на овај или онај начин прогонили Цркву и били противници хришћана, али Јевсевије настоји да о њима изрекне објективан суд. На једном месту за њих каже, наравно пре него што су предузели прогоне хришћана, да су “ били расположени према нашим (хришћанима) “ и да су “ радије имали људе наше вере него остале, који су били у служби “ (Црквена историја 8, 1). Овај Јевсевијев податак и опаска говоре, с једне стране, о широкој распрострањености и заступљености хришћанства у Римском царству, о његовом присуству у свим друштвеним и

државним структурама крајем III и почетком IV века. Царевима прогонитељима хришћанство и хришћани нису потпуно непознати и неприступачни. Хришћана има, поред осталог у свим државним структурама. Како је још Тертулијан говорио почетком III века, има их свугде, и да, ако су они противници Римског царства, онда царство има онолико противника колико држава има становника. За цара Ликинија, који је био Константинов зет, јер је Константинова сестра била удата за Ликинија (313. године), Јевсевије каже да је био “разуман и благочестив“, пре него што је дошао у сукоб са Константином (Исто, 9, 9). Ликиније као такав је победио на Истоку Максимиана уз “Божију помоћ“, исто онако као што је Константин победио код Рима на Милвијском мосту (312), Максимијана на Западу (Исто, 9, 10).

Ако желимо да проценимо Јевсевијеву објективност као писца и као историчара савремених му догађаја и личности, треба видети како он говори о самим хришћанима, чији је он био највиши представник, епископ. Како он види, с друге стране, узрок гоњења, разлоге за силовито уништавање, не само хришћана већ и свега онога што им припада и што је везано за њих. Пажљивијим читањем Јевсевијевих дела није тешко приметити да он размишља о узроцима гоњења и долази до закључка да узроке силовитих гоњења не треба тражити само у објективно тешким приликама живота хришћана у већинском многобожачком свету који им, очигледно, није био наклоњен. Узроке страдања хришћана Јевсевије види и у њима самим, што је, морамо признати, велико сазнање и самокритична свест и процена. За своја страдања, поред осталог, криви су и хришћани, како обични верници, тако исто и свештенство: свештеници и епископи. Хришћани су постали бројнији што је имало за последицу подизање нових храмова по градовима за потребе све већег и већег броја верника (Црквена историја 8, 1). Треба имати у виду да је хришћанство још увек (забрањено друштво) (*colegium illicitum*). Јевсевије је у својој самокритичности и објективности чак спреман да каже како је било “превише слободе“ за хришћане: “А кад би за нас превише слободе, ... што је цветало поче венути“ (Исто). Даље говори о међусобним несугласицама самих хришћана, о зависти и свађама: “... Показасмо се као безбожници, почесмо гомилати преступе на преступе, ..а наши назови пастири подстицали су мржњу један против другог и отимали се о старешинство као о какву неограничену власт“ (Исто 8, 1).

Услед таквог стања унутар саме Цркве, наставља даље Јевсевије, “**поче се јављати над нама суд Божији**”. Он, додуше, неће детаљно да говори о тим унутрашњим сукобима у Цркви и размирицама. Каже да ће ћутањем рећи о онима “који изневерише Христа кад је настало гоњење, који изневерише спасење своје душе...” (Исто, 8, 2). Више ће говорити, како сам каже, о свештеној вредности самих исповедника вере, односно о оним

хришћанима који су истрајно, достојанствено, по цену мучеништва остали у вери до краја. Таквих је хришћана увек било и у најтежим околностима, и Јевсевије то добро и објективно примећује.

Напред наведени подаци о самим хришћанима говоре о Јевсевију Кесаријском као непристрасном и објективном писцу и сведоку коме се може веровати, јер описује и негативну страну живота хришћана. С друге стране, он доста објективно пише и о нехришћанима. Ако ово имамо у виду, а требало би, онда по аналогiji није тешко закључити да Јевсевије доста објективно и непристрасно пише и о самом цару Константину Великом чији је он животописац или биограф. Разумљиво је да он као хришћански епископ, опширније, детаљније, са више пажње говори о цару који је изнад свега поштовао и уважавао хришћане, о њему као хришћанском владару који је од самог Бога призван као такав. Тако је он остао пример и узор доброг хришћанског владоца.

Треба имати у виду да Јевсевије све мери, све вреднује Црквом, односно Господом Христом: и личности о којима пише, и људе, догађаје, појаве, околности. Све процењује кроз став и однос према Цркви. На једној страни постоји православна Црква, а на другој све остало. У том односу, и људи, и догађаји имају позитивну или пак негативну оцену. Било ко да је у питању: нехришћани, хришћани или бивши хришћани, владари, обични људи, јеретици, расколници, једном речју - сви. Овакав његов став посебно се примећује када говори, као што је већ речено, о Ликинију, као у почетку Константиновом најближем и најприснијем сараднику а не само сроднику. Од "разумног и благочестивог", нажалост, напредује у љутог противника, не само цара, већ и самих хришћана, који су, наравно, у самој жижи Јевсевијевог интересовања. У сукобу Константина и Ликинија, природно је да он држи Константинову страну. Према напред наведеном критеријуму, Јевсевије каже да је Ликиније "ступивши у сукоб са Константином, објавио рат и самом Богу коме се клања Константин" (Црквена историја 10, 8). "Дигао је, дакле руку не на Константина, већ на Бога, који је подарио своју моћ Константину." (Исто). Ако писац има овакав став, а видимо да је као такав непоколебљив, онда није тешко предвидети исход сукоба двојице владара. У личности Ликинија поражен је не само један цар и Константинов противник већ је, више од тога, поражено увелико многобоштво које је све мање имало смисла а и присталица.

У својој "Црквеној историји" Јевсевије први пут помиње цара Константина Великог када говори о његовом оцу, цару Констанцију Хлору. О Констанцију Хлору, Јевсевије има само лепе речи. Његове особине као човека и као владара опет мери на основу Хлоровог односа према хришћанству. Та оцена је висока, и свакако објективна. Он је "кротки цар према поданицима, добар и милостив, а према учењу наше вере, веома расположен" (8, 13). Према том параметру, Констанције Хлор је позитивна личност, није прогонио хришћане у делу Римског царства где је владао на

Западу, већ их је “склањао и чувао од насиља...”. Даље каже да “није рушио наше храмове,” а као награда за такво понашање од Бога било је то што је “преминуо без мука и онако како личи блаженима “(Исто). На исти начин ово потврђује и други савремени хришћански писац, Лактанције. Он каже за Констанција “да не би изгледало да не прихвата налоге старијих владара, дозволио је да се поруше капеле, у ствари само зидови, но сачувао је неоштећен Божији храм који се налази у људима“ (Лактанције, О смрти прогонилаца, 15, 7). Констанције је, по Лактанцију, имао сина Константина, непорочног младића достојног највишег положаја који је и прикладним и лепим држањем тела и војном делатношћу, поштењем и јединственом дружељубивошћу стекао наклоност војника и љубав царева (Исто, 18, 10). Даље, код Јевсевија додуше нема, али Лактанције ипак саопштава неке нове податке у вези са самим Константином Великим. Када описује цара Галерија суровог и бескрупулозног мрзитеља и прогонитеља хришћана, каже за њега да је између осталог хтео да на превару убије младог Константина: “Под изговором вежбе и забаве он је Константин излагао зверима ... Но узалуд, јер је Божја рука штитила младића. И Он га је у одсудном часу ослободио из Галеријевих руку“ (Исто, 14, 4). За цара Констанција Хлора, слично Јевсевију, сведочи да је “ дочекао крај живота, онако како је желео” (Исто 24,8).

Прво дело које је Константин учинио јесте, према Лактанцију, обнова свете вере. Константин је био ожењен ћерком цара Максимијана, која се звала Фауста. Максимијан као мрзитељ хришћана хтео је чак да убије и свог зета, цара Константина, али му је овај, победивши га, поштедео живот. Чак је Максимијан наговарао своју ћерку Фаусту да изда свога мужа, али је завера откривена и Максимијан је био убијен (Исто, 30).

За оне који ствари и догађаје посматрају само са стране, Константин Великог је римска војска извикала за цара на Западу после очеве смрти. Међутим, Јевсевије је изричит када говори о том догађају: “... Али га је много раније за цара начинио Онај, који је изнад свих царева, Бог ... “(Исто). Зато је Константин богомизабрани цар. Нису га људи изабрали и поставили, већ попут апостола Павла, кога је сам Господ Христос призвао на апостолску службу, тако се и Константин нашао као цар међу апостолима, како се и каже у његовој служби.

Јевсевијеву објективност као записивача савремених му догађаја можемо на крају проверити или упоредити са, једну стотину година млађим подацима које нам саопштава један други црквени историчар, Сократ Схоластик (380-450). После једног столећа, био је у прилици да процени истинитост и објективност података о цару Константину Великом. Сократ каже на самом почетку своје “Црквене Историје“ (1,1) зашто Јевсевије није описао све догађаје “у свој пуноћи“. Разлог је што Јевсевије “хвали цара“ (Исто). И за Сократа Схоластика цар Константин Велики је неко ко је

спасио грађане Рима од Максенцијеве тираније (Црквена историја 1,2). У контексту пак сукоба Константина и Максенција, Сократ сагледава Константиново коначно хришћанско опредељење које се догодило, као што је познато, приликом чудесног виђења знака Крста. Он даље каже, овог податка нема код Јевсевија, да се цару исте ноћи јавио сам Господ Христос и рекао му да начини знак крста. Сократ у глобалној процени значаја Константиновог за хришћанство не крије своју наклоност када укратко набраја цареве заслуге: престанак прогона хришћана, повратак прогнаних из прогонства и ослобађање утамничених, повраћај имовине одузете хришћанима и грађење или обнављање порушених хришћанских храмова (Исто, 1, 2). Посебно хвали цареву поштење према епископима. Цар је на сабору у Никеји (325) епископима говорио на грчком језику, јер су епископи већином били са Истока. У писму Александријској цркви цар за себе каже да је “од Бога научен сазвао у Никеју многе епископе, којима сам се и ја придружио као један од вас. Особито се радујем што сам могао бити вама друг у служби” (Исто, 1, 9). Код Сократа, исто тако, налазимо податак да је цар био веома строг према непокајаним јеретицима аријанцима: њихове списе треба спалити, ко их крије “тај губи живот, томе ће се одсећи глава чим се докаже да је крив” (С. Схоластик, Историја, 1,9). Непријатељство Јевреја према хришћанима он објашњава “беснилом које им је урођено” (Исто).

Детаљније говори о градњи хришћанских храмова у Константиново време. У цареве посланици Јевсевију Кесаријском о градњи храмова даје детаљна упутства како то треба чинити: храмове треба градити, било нове, или обнављати старе: “Све што је потребно у том послу и теби и другима, тражи, и остали нека преко тебе траже од старешина области” (Исто). Исто тако цар од Јевсевија тражи да се преписивањем умножавају црквене богослужбене књиге за потребе све већег броја нових храмова. Цару је само за Константинопољ (Цариград) потребно у том тренутку педесет књига на пергаменту. У писму пак које је цар упутио епископу Макарију Јерусалимском детаљно говори о храму и осталим грађевинама у Светом граду: о мермеру, о стубовима, мозаику, позлати, уметницима - мајсторима који изводе радове. Градњу храма директно помаже сам цар, као и управитељ области. За нову престоницу на истоку, Константинопољ, цар је донео закон о имену града, “други Рим”. Овај закон је био чак уклесан на стубу од камена и налазио се на, такозваном, војничком пољу близу статуе цара на коњу (Исто, 1, 15). Сократ даље каже да је цар крштен у Никомидији, у истом граду је и умро, а одатле је пренешен у Константинопољ и погребен у храму Светих апостола (Исто, 1, 39). И Јевсевије говори детаљно о градњи храма у Тиру, чак доноси беседу изговорену приликом освећења храма. Грађење храмова има у првом реду мисионарску сврху: “. Ишао је на то да намами очи и оних људи, који су по

својој вери туђи од нас; па стога нико није могао проћи, а да га не дотакне у срцу спомен претходне пустоши, ... оне прве мислио је тако задобити за цркву, а ове друге побудити да уђу у цркву, да постану њени чланов“и (Јевсевије, Црквена историја 10,4). Лепота храма је неодољива: “Овај свод, чини се, као да је полетео у небо, тако је висок, и чисто се поноси скупоценим кедрима с Ливана ... У храму су узвишени престоли за црквене старешине, а ставио је столове дуж целог храма, на средини подигао је жртвеник - светиња над светињама. Да не би свако могао доћи до те светиње поставио је наоколо дрвену ограду ... а патос је од плоча најбољег мермера ... “. (Исто)

Закључак

Јевсевије је био епископ у палестинском граду Кесарија (315-340. године, рођен 260). Лично је преживео прогоне хришћана од стране цара Диоклецијана (284□305), Галерија, Максенција и Максимиана Даје. Као епископ био је често пута, како сам говори, сведок и очевидац страдања хришћана, посебно у Светој земљи где је био епископ. Међу црквеним писцима ране Цркве, Јевсевије већ одавно слободан као “отац црквене историје“ или “хришћански Херодот“, зато што је о животу и постојању ране Цркве једини он сачувао податке за које без њега данас не бисмо знали. Своја црквено-историјска дела (посебно “Црквена историја“ и “Константинов живот“) он и пише по узору на најпознатије историчаре старе Грчке и Рима. Он, наравно, има хришћанско поимање и схватање историје у којој се ништа не догађа без Божијег свемогућег промисла и воље.

Додуше, модерна историографија супер-критички настројена често пута неосновано подвргава критици истинитост и веродостојност Јевсевијевог писања о цару Константину Великом. То чине наводно због тога што се добро зна да је епископ Јевсевије био не само познаник већ лични царев пријатељ, и да је то наводно главна сметња да Јевсевије, као писац и Константинов биограф - животописац, буде објективан и да пише *sine ira et studio* (без зависности и пристрасности). Међутим, сагледавајући целокупно списатељско стваралаштво Јевсевијево, као пре свега хришћанског епископа и писца, није тешко закључити да је он веома објективан, чак доста критичан и према самим хришћанима чију историју описује. У том погледу, свакако личност и дело цара Константина Великог није изузетак. Сви Јевсевијеви подаци који се односе на цара Константина и његов став и однос према хришћанству и Цркви, несумњиво су тачни. Јевсевије понекад до детаља и ситница, веома прецизно и документовано осветљава хришћанску страну Константинове владавине. Нигде не каже да је цар непогрешив и да нема разлога за кајање, као и сви други људи. Цар је богом изабрани и равноапостолни. Та идеја се непрекидно и доследно прати.

На темељу података које Јевсевије даје о Светом цару почетком IV века, настајало је и вековима се развијало хришћанско предање, не само о њему, већ и о његовој мајци царици Јелени, као о узорним и примерним хришћанским владарима. Они су били и остали парадигма за хришћанске владаре у свим потоњим хришћанским државама и народима. Заслуга за то највише припада епископу Јевсевију Кесаријском.

LITERATURA

Црквена историја Јевсевија Памфила, прев. са руског владика Гаврило, Београд 1871.

А. Јевтић, Патрологија 2, источни Оци и писци 4. и 5. века, од Никеје до Халкидона 325-451, Београд 1984, 5-15.

А. Шмеман, Историјски пут православља, прев. са руског М. и Б. Марковић, Цетиње 1994, 101-107.

С. Схоластик, Црквена историја, прев. са руског владика Гаврило, Београд 1886.

Н. Озимић, Војсковођа, цар и светац, Избор текстова о лику и делу Константина Великог, Ниш 1997.

Ј. Поповић, Житије светих за мај, Београд 1974, 489-512.

Д. Богдановић, Свети Оци и Учитељи Цркве, мала приручна патрологија, Београд 1989, 82-86.

Д. Стрингер, Политичка теологија Јевсевија Памфила епископа кесаријског, прев. са енглеског И. Шкрлец, Теолошки погледи 1-4 (1996), 133-152.

Лактанције, О смрти прогонаца, прев. са латинског М. Милин, Источник за 2002. годину, 141-159.

Radomir V. Popovič

BISHOP EUSEBIUS OF CAESAREA ON THE EMPEROR
CONSTANTINE THE GREAT

Eusebius was a bishop in Palestinian town Caesarea (315-340, born 260). He personally survived the Christians exiles by the Emperor Diocletian (284-305), Gallerius, Maksenlius, Maximini Daia. As a bishop, he was frequently, as he told, the eyewitness of the Christian suffering, especially in the Holy land, where he was a bishop. Between the church writers, of the early church, Eusebije means 'the father of the church history' or 'Christian Herodotus' because only he preserved the facts about the life and the existence of the old church which would have been unknown today without him. He wrote his religious and history works according to the most famous historians of the old Greece and Rome (especially Church history and Constantine life). He, of course, had Christian knowledge and understanding of history, where nothing happens without first God almighty idea and will.

However, modern historiography, super critically oriented, frequently without any reason puts under suspicion the authenticity and verity of Eusebius's wittings about the Emperor Constantine the Great. It is naturally done for the fact that is Eusebius known, not only as the acquaintance, but also as his close friend and

that is, so called, the main disturbance here if Eusebius could be as a write and Constantine's biographer objective and wrote *sine ira et studio* (without dependence and prejudice). But reviewing the complete writer Eusebius creation, before all as a Christian bishop and writer, it is not very hard to conclude that he was very objective, even full of critics towards the very Christians whose history he describes. From this point the work and the life of the Emperor Constantine is not the exception. All the facts by Eusebius, relating to the Emperor Constantine and his attitude toward Christianity and the Church, are true without any doubt. Eusebius sometimes lightens the Christian side of Constantine reign till the very details and bits, very precisely and documented. He does not mention that the Emperor is unmistakable and that he does not have the reason for repentance like all the others. The Emperor is God chosen one equal to the Apostles. That idea is constantly and truly followed.

On the data basis, given by Eusebius about the Holy Emperor, from the beginning of the IV century the Christian tradition was appearing and developing not only about him but also about his mother the Empress Helena, as well as about the model Christian monarchs of the time. Those were and remained the paradigm for the Christian monarchs in all the later Christian states and also for the people. The contribution for that mostly belongs to the bishop Eusebius Caesarea.